

Oman ajan historiankirjoitus

*Juhana Aunesluoman artikkeli avaa laajoja näköaloja siihen, miten oman ajan historiaa on eri aikoina ja eri yhteyksissä käsitetty. Artikkelin ytimes-
sä on lähihistorian poliittisuuden problematiikka. Aunesluoma osoittaa,
että vaikka oman ajan historian kirjoittaminen voi kytkeytyä monenlaisiin
intresseihin ja valtapyhteisiin, voi historian poliittisuutta tarkastella myös
myönteisenä resurssina. Lähimenneisyyden käsittäminen voi lisätä poliit-
tista kuvittelukykyä, avartaa toimintahorisontteja ja vahvistaa demokratiaa.*

Ajatus lähihistorian tai oman ajan historian erityisyydestä juontaa juu-
rensa antiikin historiankirjoittajiin.¹ Varsinaiseksi historian tutkimuksen
erityisalakseen ajallisesti nykyhetkeä lähellä olevien ilmiöiden tutkimus ke-
hittyi 1800-luvun lopulta alkaen. Modernisaation vaikutukset, laajamittaiset
kriisit ja yhteiskunnallisten muutosten nopeus korostivat lähimenneisyyttä
historian erityisenä vaiheena, joka kaipasi omia selostuksiaan ja selityksiään.
Tarve tarkastella nykyhetken maailmaa ja siihen johtaneita kehityskulkuja
historiantutkimuksen keinoin vahvisti tieteenalan yhteiskunnallista tehtä-
vää ja alleviivasi historiantutkijoiden menetelmien soveltuvuutta ajallisesti
lähelle ulottuvien murrosten tarkasteluun.

Oman ajan historian poliittisuus ja tutkimuksen tekohetken, vastaanoton
ja mahdollisen käytön ja yhteiskunnallisen tehtävän vaikutukset jäivät kui-
tenkin pitkäksi aikaa avoimiksi. Oman ajan historian poliittisuudesta käyty
keskustelu on silti tuottanut kiinnostavia oivalluksia historiakulttuurin, his-
torian poliittisuuden ja ihmisten historiatietoisuuden piirteistä. Oman ajan
historian, tai lähihistorian, poliittisuutta on syytä tarkastella monipuolises-
ti. Historian väärinkäytön sijaan oman ajan historian poliittisuudessa kyse
voikin olla yhteiskunnallisen keskustelun monipuolisuuden ja moniäänisyy-
den lisäämisestä ja hyväksymisestä. Keskustelut nykyhetkeä lähellä olevasta
historiasta avartavat käsityksiä yhteiskunnan kehitysnäkymistä ja tarjoavat
aineksia tulevaisuuden vaihtoehtojen pohdintaan.

Oman ajan historia ja historiankirjoituksen historia

Käsitys historiantutkimuksen sidoksesta omaan aikaansa on yhtä vanha kuin historiankirjoituksen historia itse. Antiikista tunnetaan ateenalaisen historioitsijan Thukydideen omaan edeltäjäänsä Herodotokseen ja tämän edustamaan varhaiseen historiankirjoitukseen kohdistama arvostelu.

Herodotoksen menetelmänä oli kirjoittaa historiaa menneisyydestä ”yleisesti tiedossa olleiden asioiden” eli olemassa olevien tekstien ja perimätietona liikkuneiden kertomusten pohjalta. Ihmisiä puhuttamalla ja näin saatuja tietoja muihin havaintoihin yhdistäen Herodotos muodosti kronologisesti edenneen kertomuksen siihen asti tunnetun maailman vaiheista. Myöhemmän historiankirjoituksen kannalta kiinnostavaksi Herodotoksen historiateoksen tekee sen sisältämä asioiden syiden ja seurauksien erittely ja kronologinen esitystapa. Hän myös arvioi keräämiensä tietojen luotettavuutta eli sovelsi tietolähteisiinsä lähdekritiikkiä.²

Herodotoksen historiateos asettui osaksi aikansa kertomusperinteitä ja kirjallista kulttuuria. Herodotoksen vaikutteena olleet *logografit* hyödynsivät kreikkalaista mytologiaa ja legendoja historiakertomustensa perustana. Mytologiasta järjestettiin kokonaisuuksia, jotka kytkettiin nykyhetkeen ulottuviksi ajallisiksi jatkumoiksi. Perimätietoa tällä tavoin historiallistamalla logografit pyrkivät luomaan yhteyksiä oman ajan kreikkalaisten ylimysperheiden ja myyttien jumalien ja sankarien välille.³

Thukydides piti näin syntynyttä tietoa epäluotettavana tarinointina. Logografien lisäksi hän kohdisti kritiikkinsä Herodotokseen, joka oli kirjoittanut historiaa liiaksi kuulopuheiden, muistitiedon ja muiden epäluotettavien lähteiden varassa.⁴ Vaikka Herodotos oli matkustellut laajasti itäisen Välimeren alueella ja kerännyt tietojaan monipuolisista lähteistä, oli näin syntyvä tieto auttamatta vajavaista ja myyttien värittämää.⁵

Thukydides uskoi silminnäkiätodistusten voimaan. Historiankirjoittajan tuli käyttää lähteinään ensikäden todistuksia, ja vertailtava näitä keskenään. Paras kuitenkin oli, jos kirjoittajalla oli suoraa kokemusta kuvaamisestaan tapahtumista. Esimerkkinä oli Thukydides itse, joka nuorena laivastoupseerina osallistui kreikkalaisen maailman sisällissotiin eli peloponnesolaissotiin, joista hän myöhemmin kirjoitti.

Luotettavaa historiaa kirjoittaakseen oli oltava niin lähellä tapahtumia kuin mahdollista, sekä ajallisesti että fyysisesti. Peloponnesolaissota-teok-

sensa paljon lainatussa aloituksessa Thukydides selosti tutkittavan ilmiön ja kirjoittajan välistä suhdetta: ”Ateenalainen Thukydides on kirjoittanut tämän kertomuksen sodasta, jota peloponnesolaiset ja ateenalaiset kävivät tosiaan vastaan. Hän ryhtyi tehtävään heti sodan puhjettua otaksuen, että sota olisi suuri ja merkittävämpi kuin mitkään aikaisemmat”.⁶ Kirjoittaja ei ollut selostanut sotatapahtumia ”jonkun tilapäisen tiedonantajan mainintojen perusteella”, eikä ”niin kuin minusta on tuntunut todennäköiseltä”, vaan ”tutkituani niin tarkasti kuin mahdollista jokaista yksityiskohtaa niin hyvin silloin kun olen itse tapahtumiin osallistunut kuin saatuani niistä tiedon toisilta.”⁷

Kaikki eivät tietenkään voineet olla tällä tavoin mukana historian tapahtumissa. Olennaista silti oli ”kaiken tarumaisen” aineksen jättäminen kertomuksen ulkopuolelle. Silminnäkijätodistusten arvo säilyi ajan yli, ja ne olivat käyttökelpoisia myös myöhemmissä historian esityksissä. Thukydides luonnehti näin syntyvän tiedon pysyvää arvoa: ”En ole laatinut kertomustani vain hetkellisesti kuultavaksi kilpakirjoitukseksi, vaan arvonsa pysyvästi säilyttäväksi omistukseksi”.⁸

Parasta historia oli kuitenkin tuoreeltaan nautittuna. Aikalaihistorioitsijoilla oli Thukydideen mukaan puolellaan vielä sekin etu, että he olivat eläneet tapahtumien ja kertomustensa kohteiden kanssa samaan aikaan ja ainakin joiltakin osin jakoivat näiden kokemusmaailman. Tämä elämisen samanaikaisuus tuotti historiankirjoittajalle nykytermein hiljaista tietoa ja intuitiivista eläytymiskykyä, jonka avulla hänellä oli muita paremmat mahdollisuudet esittää ja tulkita asiat oikein ja oikeissa suhteissaan. Aikalaisuuden antama mahdollisuus hyödyntää erilaisia päättelyn muotoja ja kokonaisvaltaista eläytymistä tutkimuskohteiden asemaan muistuttaa uudemman tieteen tutkimuksen keskusteluita tieteellisen tiedon muodostumisesta ja tutkijoiden päättelyn moninaisuudesta. On havaittu, että myös luonnon- ja teknillisten tieteiden edustajat ja lääkärit tosiasiaassa käyttävät intuitiotaan ja esimerkiksi visuaalisen hahmottamisen keinoja ongelmia ratkoessaan.⁹

Thukydideellä oli vielä yksi nykyiselle historian tutkimukselle tuttu piirre: kuten monet historian tutkimuksen nykyteoreetikot, hänkään ei katsonut historian tutkimuksen olleen kiinnostunut niinkään menneisyydestä kuin nykyisyydestä. Thukydideelle oikea historia oli oman ajan historiaa, kirjoittamista oman ajan kannalta olennaisista tapahtumista oman ajan ihmisille. Herodotoksen kaukaisempiin tapahtumiin liittyvä historiankirjoitus oli altis tulkit-sijan vinoumille, miksei myös poliittisille tarpeille kertoa asioista jokin

tietty versio. Oman ajan historia, jonka todistajat olivat parhaassa tapauksessa vielä paikan päällä historiankirjoittajia kommentoimassa, oli helpompi pitää moisista vaikuttimista puhtaana.

Myöhemmät historiantutkijat ja arkeologit ovat todenneet, että Herodotos oli monilta kohdin omissa havainnoissaan ja tulkinnoissaan oikeilla jäljillä, eikä hän suinkaan suhtautunut lähteisiinsä kritiikittömästi.¹⁰ Thukydideen historiankirjoitus oli sekin lähempänä Herodotoksen edustamaa traditiota kuin hän itse halusi myöntää. Hän täydensi monin kohdin todistajiensa kertomaa omilla lisäyksillään. Historiakertomuksen muoto ja kertomustraditioiden kunnioittaminen kulkivat totuudellisen tarkkuuden edellä. Kuten A. J. Woodman on korostanut, Thukydideetä tuleekin tarkastella aikakautensa konventioissa toimineena historiankirjoittajana eikä hänestä voi vetää suoraa kehityskaarta nykyaikaiseen oman ajan historiantutkimukseen.¹¹

Thukydideen, ja kritiikistä huolimatta myös Herodotoksen, ajatus luotettavista todistuksista on kuitenkin vaikuttanut suuresti historiantutkimuksen metodologian kehitykseen. Thukydideen omaksuma periaate ”mitä lähempänä tapahtumia, sitä luotettavampi” oli pitkään tapahtumahistoriallisen tutkimuksen lähdekriittisen metodiopin peruskivi.¹² Vaikka ajatus historian tapahtumia ja ilmiöitä koskevien suorien todistusten ensisijaisuudesta tai yliveritaisuudesta muihin tiedon lähteisiin tai lähteiden lukutapoihin nähden onkin sittemmin kyseenalaistettu¹³, rakentuu historiantutkimuksen metodinen itseymmärrys edelleen suurelta osin alkuperäislähteiden ja niiden kautta menneisyydestä tehtyjen havaintojen ja tulkintojen varaan.

Modernin ajan historiantutkimus toisaalta kyseenalaisti vahvasti Thukydideen ajatuksen historiankirjoittajan aikalaisuuden antamasta edusta. Väite, että oman ajan historia – tai silminnäkihistoria, lähihistoria, äskeishistoria, aikalaihistoria, nykyishistoria; miksi ikinä tätä historian suuntausta kutsumekin¹⁴ – olisi jotenkin vähemmän altis tulkintavinoumille, oli 1800-luvulla kehittyneelle modernille historiantutkimuksen metodiopille ja varsinkin sen saksalaiselle historistiselle suuntaukselle vieras.¹⁵

Päinvastoin tieteellisyyden takeena oli tutkijan irrottaminen nykyhetkestä ja sen arvostuksista. 1800-luvulla kehittyneen historismin oppien mukaan tutkijan oli jätettävä ajallinen ei-kenenkään maa nykyhetken ja tarkastelun kohteena olevan kaukaisemman eli varsinaisen historian väliin. Saksalaisen historioitsijan Leopold von Ranken mukaan historioitsijan tuli loikata viimeaikaisten tapahtumien yli, sysättävä sivuun omat henkilökohtaiset arvostuksensa ja nojattava pelkästään lähdekritiikkiin. Historioitsijan työ tuli pitää

erillään ajankohtaisista poliittista kysymyksistä ja tutkimustyön ulkoisista vaikuttimista. Historiantutkijalle välttämättömiä ensikäden todistuksia ei kerätty aikalaisia haastatteleamalla, vaan kuten von Ranke korosti, ne löytyivät arkistojen kätköistä, erityisesti salaisista asiakirjoista.¹⁶

Se että tutkimuksen kohteina olleiden vallankäyttäjien ei ollut mahdollista nousta haudoistaan vainoamaan kriittistä, totuudelliseen kuvaukseen pyrkivää historiantutkijaa, paransi tutkijoiden työskentelymahdollisuuksia. Ajallinen etäisyys auttoi historiankirjoittajaa myös erottamaan epäolennaisen olennaisesta.

Merkittävintä silti oli syvemmällä ajatuksellisella tasolla tapahtunut muutos ”historian itsensä” käsitteistämiseksi. Nykyhetki ja menneisyys eli historiantutkimuksen tutkimuskohde, erotettiin kategorisesti toisistaan. Eron teko oli välttämätön historiantutkimuksen perustelemiseksi tieteenä, jossa tutkimuskohde oli voitava erottaa tutkijasta ja nykyisyydestä, jossa sitä tutkittiin. Tutkijan ja tutkimuskohteen erillisuus oli keskeisiä modernin, tutkijan tekemiin havaintoihin pohjautuvan ja objektiivisuuteen pyrkivän tieteen periaatteita. Samalla nykyhetkestä menneeseen identifioitu todellisuus sai käsitteellisen muodon ”historiana itsenään” tai ”historiana sinänsä”, kuten saksalainen käsitehistorioitsija Reinhart Koselleck on 1700-luvun valistusajan jälkipuoliskolle ajoittuvaa käännettä kuvannut.¹⁷

Oman ajan historian kaltainen ajatusrakennelma sopi tähän ajatteluun huonosti. Ihmisten tapa käsittää menneisyys nykyisyydestä erottuvana asiantilana ja vastaavasti tulevaisuus nykyisyydestä erillisenä, ei sinänsä tehnyt mahdolliseksi ajatella nykyhetkeä jonkin historiallisen kehityksen lopputuloksena. Se ei kuitenkaan ollut syy sille, miksi historiasta oltiin kiinnostuneita ja miksi sitä piti tutkia. Historiantutkimuksen varsinaisena tehtävänä oli kauempana menneisyydessä olleiden ilmiöiden tarkastelu, jotka historistisen ajattelun mukaan olivat perusluonteeltaan ainutlaatuisia ja joista oli turha etsiä yleisiä säännönmukaisuuksia tai avaimia nykyhetken ymmärtämiselle. Menneisyys oli itsessään kiinnostavaa ja kiinnostavuutta vain lisäsi, että se oli erilaista nykyhetkeen verrattuna.

Oman ajan historian paluu

Vaikka historioitsija 1800-luvun historismin ideaalin mukaan tähysti nykyhetkeen pystytetystä tarkkailupisteestään menneessä ajassa häämöttävää

tutkimuskohdettaan, ei oma aika päästänyt häntä otteestaan. Kaukaisempi ja ainutlaatuiseksi katsottu historia tuotti yllin kyllin syötteitä 1800- ja 1900-lukujen suurille yhteiskunnallisille ja kansallisille projekteille, historiallisesti oikeutettuja perusteita vallankumouksille ja vastavallankumouksille sekä tapoja legitimoida vallitsevia oloja tai kyseenalaistaa niitä. Merkittävä osa 1800-luvun ja 1900-luvun ensimmäisen puoliskon historistien työstä liittyi eurooppalaisten kansallisvaltioiden ja monikansallisten imperiumien muotoutumiseen ja niiden olemassa olon perusteluun historiallisina olentoina.¹⁸ Tieteellistetty historiankirjoitus oli kiinteä ja suorastaan välttämätön osa modernin valtion ja kansalaisyhteiskunnan syntyä ja niissä vallinneiden ideologioiden hahmottumista tutkimuskohteiden ajallisesta sijainnista tai tarkasteltavista teemoista riippumatta.

Oman ajan historian sysääminen historiallisen katseen katvealueelle ei myöskään estänyt historian poliittista käyttöä. Historiankirjoituksen poliittisuuden ja menneisyyttä valikoivasti tarkastelevan katseen ongelma ei kadonnut historian tutkimusta tieteellistämällä. Vaikka historistien viitoittama uusi historian tutkimus tuotti tieteellisesti aiempaa validimpaa ja menetelmällisesti paremmin perusteltua tietoa, jäi historiankirjoituksen subjektiivisuuden pulma ratkaisematta. Modernin ajan kansakunta- ja valtionrakennusprojektit tuottivat pikemminkin uusi vaateita tuottaa ajankohtaisia poliittisia tai muita tarpeita täyttäviä historiakertomuksia. Historiantutkimuksen hahmottuminen erityisenä tieteenalana olikin jo itsessään poliittinen, modernin valtion kehitykseen ja erityisesti nationalismiin kytkeytynyt prosessi. Historiankirjoituksen ja kansallisuusaatteen välinen suhde on lukeutunut historiankirjoituksen historian vakioaiheisiin, mutta katse historian poliittisuuden ja yhteiskunnallisen funktion tarkasteluun pysyi kapeana 1900-luvun viimeisiin vuosikymmeniin asti. Historioitsijan tosiasiallinen suhde omaan aikaansa, tai kuten Jorma Kalela on huomauttanut, historioitsijan suhde omaan varsinaiseen työhönsä eli historian kirjoittamiseen josakin yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa, oli pitkään puutteellisesti analysoitu ja käsitteellistetty.¹⁹

Historia itsessään piti kuitenkin huolta oman ajan historiasta. 1800-luvulta alkaen kiihtynyt modernisaatio, globalisaation aallot ja seurausvaikutukset, massojen yhteiskuntien synty ideologioineen, kolonialismi ja 1900-luvun suuret konfliktit tuottivat valtavan määrän kysymyksiä ja ongelmia tieteen keinoin selitettäviksi ja ratkottaviksi. Tarve ymmärtää ja hallita modernisaatiota paikallisine ja globaaleine ulottuvuuksineen synnytti valtaosan nykyisin

tunnetuista yhteiskuntatieteistä ja muokkasi humanististen alojen työnjakoa uuteen asentoon. Tieteenalat eriytyivät toisistaan. Kehityksen sivujuonteena myös niin sanotut kansalliset tieteet vahvistuivat.

Oman ajan historia kehittyi 1900-luvulla itsenäiseksi historiatieteen osa-alueekseen saman kehityksen osana. Ihmiskunnan kokemat murrokset ja katastrofit synnyttivät eri kielillä ja eri maissa vaihtelevalla tavoin nimetyt ja mielletyt oman ajan historian tai lähihistorian tieteenalansa, jotka 1900-luvun mittaan saivat omat metodikeskustelunsa, koulukuntansa, tutkimuslaitoksensa ja julkaisukanavansa. Termien *Contemporary history*, *histoire contemporaine*, *Zeitgeschichte*, *storia contemporanea* ja *samtidshistoria* taakse kätkeytyi moninaisia kansallisia painotuksia, teemoja ja tutkimuskohteiden aikarajauksia, mutta yhteistä niille oli tutkimuksen sijoittuminen muiden historiatieteiden ja yhteiskuntatieteiden kiinnostusten leikkauspisteeseen. Yhteistä oli myös tarve kertoa historiantutkimuksen keinoin, miten ja miksi nykymaailmasta oli tullut sellainen kuin se oli.²⁰

Syntyi rikas keskustelu, jossa oman ajan historioitsijat parhaansa mukaan perustelivat tutkimusotteensa tarpeellisuutta ja puolustautuivat puolueellisuus- tai vääristymäsyytöksiä vastaan. Epäilijöiden silmissä oli yksinkertaisinta leimata oman ajan historia ”poliittiseksi historiaksi”, millä tarkoitettiin historian politisoitumista ja käyttämistä nykyhetken poliittisten kamppailujen ja projektien välikappaleena tai areenana. Oman ajan historian alalajeista erityisesti poliittisiin ilmiöihin keskittynyt politiikan historia, tutummin poliittinen historia, sai kantaakseen tämän ”poliittisen” käsitteeseen sisältyneen kyseenalaisen kaksoismerkityksen.²¹ Nykyisin tätä historian poliittista ulottuvuutta kutsutaan historiapolitiikaksi tai historian poliittiseksi käytöksi. Keskustelun etenemisestä kertoo myös se, ettei politiikan historiaa suinkaan enää pidetä ainoana historian osa-alueena, joka taipuu helposti poliittisten kamppailujen tai argumentaation osaksi.

Toinen keskustelu käytiin siitä, mikä oikeastaan oli oman ajan historian tutkimuskohde. Jos oman ajan historiaa tarkasteltiin hieman laajempaan historian ajanjaksona eli periodina, oli helpompaa todeta mihin se päättyi, kuin mistä se alkoi. Oman ajan historia oli nykyhetkeä lähimpänä olevan historian ajanjakso, mutta minne tuon meitä lähimpänä olleen ajanjakson alkupiste pitäisi laittaa, oli tulkinnanvaraista. Vuonna 2008 julkaistussa artikkelikokoelmassa joukko nuoren polven ranskalaisia, amerikkalaisia ja brittiläisiä historiantutkijoita ajoitti oman ajan historian lähtökohdan vielä niinkin perinteisesti kuin Ranskan suureen vallankumoukseen 1789, mikä kertoo mainitun

aikaperspektiivin sitkeydestä omaa aikaa määrittävänä käänteenä.²² Oxfordin yliopiston kirjastossa historiaa käsittelevät teokset oli vielä 2000-luvun vaihteessa järjestetty niin, että vuotta 1945 edeltänyttä kehitystä tarkastelevat kirjat löytyivät historian osastolta ja muut yhteiskuntatieteiden puolelta.

Yksiselitteistä, vuoden tarkkuudelle ulotettua periodisointia kekseliäämpi vaihtoehto oli kirjoittaa historiaa nykyhetkestä taaksepäin, kuten brittihistorioitsija Geoffrey Barraclough ehdotti vuonna 1963 pitämässään luennoissa, jotka hän julkaisi myös kirjana.²³ Historiaa ei silloin kirjoitettaisi menneisyydestä eteenpäin menneisyyden ehdoilla, kuten historioitsijat yleensä tekivät, vaan sen selittämiseksi, miten nykyhetken maailma oli saanut muotonsa. Kyse ei ollut nykyhetken olosuhteiden oikeuttamisesta jonkin vääjäämättömän kehityksen lopputuloksena, vaan tuon kehityksen ja siihen sisältyneiden epävarmuuksien, katkokkien ja valintojen ymmärtämisestä.

Kuten Barraclough itse asian muotoili: ”Perinteinen historiankirjoitus ottaa lähtökohdakseen jonkin pisteen menneisyydessä – esimerkiksi Ranskan suuren vallankumouksen, teollisen vallankumouksen tai vuoden 1815 ratkaisun – ja etenee järjestelmällisesti siitä eteenpäin, lähtöpisteestä yhtenäisesti eteenpäin kulkevia kehityslinjoja jäljittäen. Oman ajan historia noudattaa – tai sen pitäisi noudattaa – lähestulkoon päinvastaista menettelytapaa. Molemmat menetelmät vievät meidät menneisyyteen, mutta ne eivät johda samaan menneisyyteen.”²⁴

1950- ja 1960-luvun perspektiivistä taaksepäin katsoen ei menneisyydestä hahmottunut totuttuja teollisen vallankumouksen tai Ranskan suuren vallankumouksen kaltaisia viittapisteitä, vaan tärkeämmiltä vaikuttivat lähempänä nykyhetkeä tapahtuneet globaalien järjestelmän voimasuhteiden muutokset. Kylmän sodan maailmalle keskeistä oli Yhdysvaltojen ja Venäjän 1800-luvun lopulla alkanut vahvistuminen. Oman ajan historioitsija oli yhtä kiinnostunut ”Oregonista ja Amurista kuin Herzegovinasta ja Rheinistä, imperialismien yhteentörmäyksestä Keski-Aasiassa ja läntisellä Tyynellä valtamerellä kuin Balkanilla ja Afrikassa, ja häntä kiinnosti yhtä lailla rautatie Siperian halki kuin rautatie Berliinistä Bagdadiin.”²⁵

Oman ajan historian lähtöpiste määrittyi hetkeksi, jolloin nykyhetken maailmassa olennaiset kysymykset saivat ensimmäisen kerran havaittavissa olevan muodon. Barracloughille oman ajan historia oli noin kuuden-seitsemänkymmenen vuoden mittainen kausi 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin. Tuolloin tapahtuivat ne asiat ja kehittyivät ne ilmiöt, jotka tekivät silloisesta nykymaailmasta sellaisen kuin se oli.

Kriittistä Barracloughin ajattelussa oli hahmotus nyky maailman tilasta ja siinä vaikuttavista voimista. Oman ajan historia rakentui siis lähtökohtaisesti yhteiskuntatieteiden ja joka tapauksessa muiden tieteenalojen kuin historian tutkimuksen tuottamaan ymmärrykseen, käsitteisiin ja teoreettisiin oletuksiin maailman tilasta ja kehityssuunnista. Nämä arviot olivat väistämättä avoimia ja tulkinnanvaraisia, mikä lisäsi myös näin määritetyistä lähtökohdista kirjoitetun oman ajan historian spekulatiivisuutta.

Lisäksi jokainen nykyhetki tuotti ainutlaatuisen oman ajan historiansa. Tätä voi havainnollistaa niin, että teemme ajatusharjoituksen nykyhetken olosuhteista ja vedämme näin identifioituista teemoista kehityslinjoja menneisyyteen. Teemat kuten ilmasto- ja ympäristökysymysten merkityksen kasvu, globaalien rahoitusmarkkinoiden ja maailmankaupan avautuminen ja siitä käydyt kamppailut, dekolonisaatio jälkivaikutuksineen, laajamittaiset väestönlähdökset, Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän heikentyminen, Yhdysvaltojen johtoaseman suhteellinen heikentyminen, Kiinan vahvistuminen, läntisten demokratioiden ja hyvinvointivaltioiden kohtaamat sisäiset vaikeudet sekä poliittisen islamin nousu ovat tällaisia nykyhetkessä vaikuttavia tekijöitä, joiden lähihistoriaa on hyödyllistä tarkastella. Barracloughin innoittamana voimme paikallistaa oman aikamme historian lähtökohdat jonnekin 1960- ja 1970-luvuille, joissa nämä trendit ovat alkaneet vahvistua ja vaikuttaa myös toinen toisiinsa.

Barracloughille oli kuitenkin keskeistä, että oman ajan historia edusti katkosta historiallisen ajan kulussa. Hän kritisoi historioitsijoiden taipumusta hakea historiasta jatkuvuuksia ja tällä tavoin korostaa ihmiskunnan materiaalsen ja kulttuurisen muutoksen hitautta. Sama eronteko nykyhetken ja menneisyyden välillä oli toki ollut esillä 1800-luvun historiankirjoituksessa. Nyt kuitenkin tuo ajallinen vaihe eli siirtymä, joka erotti historian nykyhetkestä, sai merkityksensä ainutlaatuisena välivaiheena, oman ajan historiana.

Näkemys 1900-luvun ensimmäisen puoliskon luonteesta poikkeuksellisenä historiallisena katkoksenä tai murroskohtana oli hyvinkin modernistinen. Samankaltainen ajatus historian erityisistä murrosvaiheista esiintyi myös Reinhart Koselleckin 1970-luvulla esittelemässä käsitteessä *Sattelzeit*, eli satula-aika tai vedenjakaja-aika.²⁶ Toisin kuin Barraclough, joka operoi globaalien tapahtumahistorian alueella, Koselleck oli kiinnostunut käsitteistä. Vaikka menetelmä oli erilainen, tuotti nykyisyydessä keskeisten käsitteiden jäljittäminen ajassa taaksepäin Barracloughia muistuttavan tulkinnan. Käsi-
tehistoriallinen ote vei Koselleckin tosin Barracloughia noin vuosisadan ver-

ran pidemmälle. 1700-luvun lopusta 1800-luvulle ulottunut aikakausi, jolloin käsitteet muuttuivat tai syntyi uusia käsitteitä, kuten kansakunta tai yksilöllisyys, oli Koselleckille tällaista muutoksen tai ylimenon aikaa, satula-aikaa. Katse satula-aikaa edeltävään käsitemaailmaan tavoittaa nykyihmiselle olennaisesti vieraamman maaston, kuin aika sen jälkeen. Olennaista oli kuitenkin murrosvaihe itsessään, eikä niinkään sitä edeltänyt tai seurannut kehitys. Nykyhetkestä tarkastellen voikin nähdä, kuinka Barraglouhin 1890- ja 1960-lukujen välille hahmottama oman ajan historia oli, Koselleckin termejä soveltaen, supervaltojen tahdittaman globaalihistorian satula-aikaa.

Oman ajan historia ja historiakulttuuri

Oman ajan historiasta 1900-luvulla käydyt keskustelut vahvistivat tieteenalan erityispiirteitä ja perustelivat historiantutkimuksen menetelmien soveltuvuuden nykymaailmalle erityisten ajallisten murrosten tarkasteluun. Historioitsijan oli jälleen soveliasta ulottaa tarkastelunsa nykyhetkeen asti. Samalla jäi kuitenkin avoimeksi useampikin kysymys historiantutkimuksen, sen tekohetken, vastaanoton ja mahdollisen käytön ja yhteiskunnallisen merkityksen välisistä suhteista.

Historiaesitykset ovat eri muodoissaan, fiktiona, faktana tai faktiona keskeinen osa laajempaa inhimillistä kulttuuria, jonka moninaisuutta kuvaamaan on historiakulttuurin käsite käyttökelpoinen.²⁷ Toimijoita eli esitysten tuottajia ja käyttäjiä on valtava määrä, ja yliopistoissa alan tutkinnoilla sertifioitujen, ammatikseen historiaa tutkivien, siitä kirjoittavien ja opettajien rooli on yleisen historiatietoisuuden synnyssä tutkitusti rajallinen.²⁸ Mitä lähemmäksi nykyhetkeä tullaan, sitä enemmän on erilaisia historian esityksiä ja niiden esittäjiä. Akateemisten historiantutkijoiden rooli on oman ajan historian esitysten kentässä kenties vieläkin marginaalisempi kuin ammatikunnassa keskimäärin, joskin jo pitkään kestäneen populaarikulttuurin keskiaika- tai viikinkibuumin kokeneet ja näiden teemojen ja aikakausten parissa työskennelleet tutkijakollegat saattavat olla tästä eri mieltä.

Tähän liittyy myös vakava kysymys siitä, onko joitakin perusteltuja tai perusteettomia rajoituksia sille, kuka kertoo kenenkin historiaa ja miten. Amerikkalaisen historiantutkijan Natalie Zemon Davisin kysymys ”historian omistamisesta” resonoi edelleen tänä päivänä esimerkiksi keskusteluissa kulttuuriperinnön omimisesta.²⁹ Historian vääryyksiä käsittelevät komissioiden, kuten

vuonna 2021 asetettu Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio, on esimerkki tällaisesta kaukaisemmankin menneisyyden tapahtumien ja niiden jälkien tärkeydestä nykyihmisille.³⁰ Oman ajan historian juuret voivat ulottua ajassa pitkälle, ja jäljet voivat olla nykyihmisille hyvin kipeitä.

Mikä on akateemisen historiantutkimuksen tehtävä tässä oman ajan historian historiakulttuurissa? Brittihistorioitsija Donald Cameron Wattin 1990-luvun alussa tekemän jaottelun mukaan oman ajan historiaa koskevat esitykset syntyvät vaiheittain: ensimmäiset ovat aikalaisten nopeasti laatimia silminnäkijäraportteja eli siis historiaa Thukydiddeen tapaan. Tätä seuraavissa vaiheissa kuva täydentyy jo hieman pidemmän etäisyyden päästä kirjoitetuilla muistelmilla ja polemiikkeilla, joihin saattaa liittyvä kiivaitakin väittelyitä.³¹

Ennen pitkää näistä erilaisista historiakuvan aineksista muotoutuu niin sanottuja ”hyväksytyjä viisauksia”, eheitä narratiiveja ja tulkintoja, joiden varaan esimerkiksi kouluopetus rakennetaan ja jotka ohjaavat tai heijastelevat julkisen, virallisen historiakulttuurin ja muistamisen piirteitä, kuten valtioiden tapaa viettää juhlapäiviään. Olennaista näille on, ettei näitä käsityksiä kyseenalaisteta. Miksipä jo todeksi todettua pitäisi muutella?

Tieteellisen historiantutkimuksen menetelmiä ja periaatteita noudattavat historiantutkijat tulevat Wattin jaottelussa kuvaan verraten myöhään. Varsinaisen kriittisen historiantutkimuksen hetki koittaa siinä vaiheessa, kun aikalaistodistuksia ja silminnäkijähavaintoja tarkastellaan monipuolisemman lähdeaineiston, kuten arkistodokumenttien tai muuten kerätyn aineiston avulla. Siinäkin ovat omat vaiheensa alkuvaiheen ”pikahistorioista” punnertumpiin analyysiin sekä kokonaisvaltaisiin synteeseihin.

Oman ajan historian poliittisuus

Monissa näissä oman ajan historian kuvauksissa ja tulkinnoissa on peittelemätön poliittinen ulottuvuus: aikalaiset jatkavat poliittisia kamppailujaan toisin keinoin pyrkien määrittelemään, missä historian oikean ja väärän puolen rajat kulkevat. Ei ole harvinaista, että myös akateemiset historiantutkijat tulevat vedetyiksi tai lähtevät tällaisiin kamppailuihin mukaan.

On saattanut käydä niinkin, että kaukaisempia tapahtumia kuvaamalla historioitsija, tai historiallisten romaanien kirjoittaja, on kyennyt kertomaan jotakin sellaista omasta ajastaan, jota muuten ei olisi ollut mahdollista sanoa. Virolaisen kirjailijan Jaan Krossin tuotanto, kuten 1970-luvulla julkaistu,

1500-luvun Viroon ja Liivinmaalle sijoittuva *Kolme katku vahel* (Uppiniskaisuuden kronikka), on hyvä esimerkki kaukaisen historian kamppailujen kuvaamisesta peilinä oman ajan maailmalle, Krossin tapauksessa 1970-luvun Neuvosto-Viron todellisuudelle.³²

Omassa ajassa omasta ajasta kirjoitetun historian vaarana oli silti siihen hetken poliittisesta vallankäytöstä jäävät heijastumat. Jaan Krossin romaanissa esiintyvä 1500-luvun aikalaiskronikoitsija joutuukin ottamaan huomioon vallanpitäjän toiveet ja värittämään kertomustaan ruhtinaan mainetta parannellen. Kyse on tällöin tietoisesta historiapolitiikasta eli poliittisia tarkoituksiperiä palvelemaan laadituista esityksistä ja ylipäätään historian poliittisesta käytöstä. Historian yhteiskunnallista funktiota vallan ja valtakamppailujen näkökulmasta tarkastelevasta tutkimuksesta on tullut nykyisin niin keskeinen osa nykyistä poliittisen historian tieteenalaa, ettei sen tehtäväkenttää voi kuvata ilman siihen liittyvää viittausta.

Ottaen huomioon oman ajan historiaan liittyvän varsin kirjavan historiakulttuurin moninaisine historian esityksineen ei liene epäilystäkään siitä, että se on tavalla tai toisella poliittista. Onko oman ajan historia jotenkin erityisellä tavalla poliittista? Ovatko jotkin toimijat, historian esittäjät tai historian käyttäjät, enemmän poliittisia kuin toiset?

Kysymykseen olisi helppo vastata niin, että D. C. Wattin historiallisen tiedonmuodostuksen alkuvaiheen portaavat olisivat ilmeisemmin tai herkemmin poliittisia kuin myöhemmät, akateemisen historian tutkimuksen vaiheet. Toisaalta voitaisiin vastata niin, että historian poliittinen käyttö joidenkin muiden päämäärien kuin tiedon itsensä lisäämisen tai menneisyyden totuudellisen kuvaamisen ehdoilla on historian väärinkäyttöä. Kumpaakaan vastausta ei voi pitää tyydyttävänä. Historian esitykset eivät muodostu tai yleisty minkään askelmallin mukaan, vaan historiakulttuurin kentällä on kaiken aikaa aktiivisina hyvin monenlaisia toimijoita. Vaiheet eivät seuraa lineaarisesti toisiaan, vaan ne lomittuvat ja esiintyvät samanaikaisesti. Ne myös vaikuttavat toisiinsa. Lisäksi näkemykset siitä, mikä on historian väärinkäyttöä, määrittyvät sen mukaan, mikä katsotaan historian oikeaksi käytöksi. Siinäkin on kyse poliittisesta valinnasta ja arvottamisesta.

Lopuksi voi vielä kysyä, mistä syystä historian poliittisuutta ylipäätään pitäisi pitää kielteisenä asiana. Jos tieteen tehtävänä on yhteiskunnan muuttaminen, ei tämä tapahdu tiedon itsensä voimalla, vaikka tieteen tekijät toisinaan näin ajattelevat. Tieteelliseen tietoon perustuvat yhteiskunnan muutokset ovat poliittisten prosessien tulosta: jonkun tai joidenkin on tehtävä va-

lintoja, ja yhteiskuntaa koskevien valintojen tekemistä kutsutaan politiikaksi. On tietysti hyvä, että valintoja tehdessä tukeudutaan tieteelliseen tietoon.

Historian poliittisuutta tai historian poliittista funktiota ei kannata tarkastella kapeasti, koska politiikka, kuten valtakin, on muutakin kuin kamppailua. Voimme tarkastella oman ajan historian poliittisuutta myös myönteisenä resurssina toivottuihin päämääriin pääsemiseksi. Kiinnostavaksi oman ajan historian tekee tästä näkökulmasta toimijoiden ja näkemysten tavaton runsaus. Se ei kuitenkaan ole syy sille, etteikö akateemisesti koulutettuja historiantutkijoita tarvita. Norsunluutornin lisäksi tai sijasta heille voi tarjoutua paikkoja yhteiskuntaan, ja miksei myös poliittiseen vaikuttamiseen, suuntautuneina historia-aktivisteina. He voivat kirjoittaa joihinkin tiettyihin nykymaailman ilmiöihin kantaa ottavaa aktivistihistoriaa, jonka tehtävänä jo alun alkaen on historiallisen tiedon käyttö asioiden muuttamiseksi haluttuun suuntaan.³³ Toinen vaihtoehto on omaksua yhteiskunnallisen aikalaiskeskustelijan rooli, ja esimerkiksi ottaa kantaa historiaa omiin tarpeisiinsa käyttävien poliitikkojen historiantulkintoihin.

Oman ajan historian funktio voi olla yhteiskunnallisten näkymien avartamisessa ja sen laajentamisessa, minkä inhimillinen kuvittelu kokee mahdolliseksi. Poliitiikan tutkijan ja teoreetikon Kari Palosen ja historioitsija Pauli Kettusen ajatuskulkuja seuraillen, tällainen näkymien ja kuvittelukyvyyn laajentaminen voi määritellä uudelleen myös sitä, mikä on poliittisesti mahdollista.³⁴ Ajatuksen taustalla on politiikan ymmärtäminen hieman totutusta poiketen ilmiönä, jossa määritellään rajat sille, minkä milloinkin katsotaan olevan tarpeelliseksi katsotun yhteisen toiminnan piirissä. Rajanvetoja voidaan tehdä esimerkiksi siitä, mitkä asiat kuuluvat ihmisten yksityiselämän ja henkilökohtaisen päätösvallan tai vaikkapa talouden vapaan toiminnan piiriin. Nämä ratkaisut yhteisen ja yksityisen päätöksenteon rajoista ovat kuitenkin itsessään poliittisia. Historiaa koskevat käsitykset ja menneisyyden tahtumakulkujen ulottaminen nykyhetkeen voivat olla osa tätä ”poliittisesti mahdollisen tai tarpeellisen” määrittämisen ja muotoutumisen prosessia.

Omaa lähimenneisyyttämme koskevan ymmärryksen, tiedon ja väitteiden lisääntyminen avartaa poliittisen toiminnan mahdollisuuksia ja vahvistaa demokratiaa. Nykyhetkeä menneeseen suhteuttamalla oman ajan historia laajentaa sitä, mikä voidaan nykyhetkessä katsoa poliittisesti mahdolliseksi. Se tunnistaa rakenteita ja toimintaa, kertoo tehdyistä valinnoista ja niiden vaikutuksista, osoittaa asioiden välisiä suhteita ja tekee valintoja ja menneisyydessä olleita vaihtoehtoisia tulevaisuuksia näkyviksi.

Tätä inhimillisen kuvittelukyvyn laajentamista ja poliittisesti mahdollisen uudelleenmäärittelyä voi hyvin kutsua oman ajan historian poliittisuudeksi tai sen poliittiseksi tehtäväksi.

Juhana Aunesluoma on poliittisen historian professori Helsingin yliopistossa.

Viitteet

- 1 Artikkelin pohjana on poliittisen historian professuurin juhlaluento "Oman ajan historian poliittisuus" Helsingin yliopistossa 25.5.2022.
- 2 Steinby 2021, 118–124.
- 3 Steinby 2021, 27.
- 4 Thukydides suhtautui erityisen kriittisesti muistitietoon. Havainnoinnissa oli silmä korvaa luotettavampi. Ks. Hartog 2015, 121.
- 5 Momigliano 1966, 130, 135. Viitattu luvussa Woodman 1988, 149–164; Steinby 2021, 104.
- 6 Thukydides 1995, 3.
- 7 Thukydides 1995, 16.
- 8 Ibid.
- 9 Ferguson 1992, passim; Huttunen 2013, 2453–2457.
- 10 Steinby 2021, 118–124.
- 11 Woodman 1988, 150–151.
- 12 Torstendahl 1964, passim. Suomalaisen lähdekriittisen metodiopin perusteokseksi tuli Renvall 1965.
- 13 Konstruktivistisesta, kieltä ja kielellisiä tiloja tarkastelevasta tutkimusotteesta Steinmetz, Gilcher-Holtey, and Haupt (toim.) 2013.
- 14 Tässä artikkelissa termejä oman ajan historia ja lähihistoria käytetään toistensa synonyymeinä. Vaihtelevasta terminologiasta ks. Soikkanen 1995. Julkaistu myös kokoomateoksessa Lindroos, Kuukkanen ja Piekkari 1998.
- 15 Kelley 2003, 124–128, 132–140, 178–183.
- 16 Kelley 2003, 132–140; Spohr Readman 2011.
- 17 Koselleck 2004, 31–43, 33.
- 18 Iggers and Wang 2008, 69–116; 194–249.

- 19 Kalela 2000, 12–20; Kalela esitti vastauksen kysymykseensä historioitsijan yhteiskunnallisesta roolista teoksessa Kalela 2012.
- 20 Spohr Readman 2011.
- 21 Nevakivi, Hentilä ja Haataja 1983, 10–11.
- 22 Gildea 2008, xi–xxix, xi. Samassa teoksessa termiä oman ajan historia käytetään pääosin tarkoittamaan historiankirjoitusta omassa ajassamme, jossa hyödynnetään termin *contemporary history* sekä lähimenneisyyteen että nykyhetkeen viittaavaa kaksoismerkitystä.
- 23 Barraclough 1964.
- 24 Barraclough 1964, 17–18.
- 25 Barraclough 1964, 18.
- 26 Reinhart Koselleckin ”satula-ajasta” ks. Rentola 2015.
- 27 Rüsen 1994, 3–26.
- 28 Torsti 2012, 52–61.
- 29 Zemon Davis 1999, 19–34.
- 30 Valtioneuvoston kanslia, Saamelaisten totuus- ja sovintokomission asettaminen. vnk.fi <https://vnk.fi/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio>.
- 31 Watt 1991, 13–21.
- 32 Kross 2003.
- 33 Barkan 2009.
- 34 Kettunen 2003.

Kirjallisuus

- Barkan, Elazar. ”Introduction. Historians and Historical Reconciliation.” *American Historical Review* 114, no. 4 (2009): 899–913.
- Barraclough, Geoffrey. *An Introduction to Contemporary History*. New York: Penguin Books, 1964.
- Cameron Watt, Donald. ”Mitä oman ajan historia on?” Teoksessa *Poliittinen historia, Suomi ja muut, toimittaneet Seppo Hentilä ja Timo Turja*, 13–21. Oulu: Pohjoinen 1991.
- Ferguson, Eugene S. *Engineering and the Mind's Eye*. New York: MIT Press, 1992.
- Gildea, Robert. ”Introduction.” In *Writing Contemporary History*, edited by Robert Gildea and Anne Simonin. Hodder Education 2008.
- Hartog, François. *Regimes of Historicity. Presentism and Experiences of Time*. Kääntänyt Saskia Brown. New York: Columbia University Press, 2015.
- Huttunen, Matti. ”Intuitio lääkärin työssä” *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 129 (2013): 2453–2457.
- Iggers, Georg G., and Q. Edward Wang with contributions from Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography*. Harlow, England: Pearson Education Limited, 2008.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000.
- Kalela, Jorma. *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

- Kelley, Donald R. *Fortunes of History. Historical Inquiry from Herder to Huizinga*. New York: Yale University Press, 2003.
- Kettunen, Pauli. "Poliittisen historia poliittisessa historiassa." *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 3, no. 3 (2003). <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108215>.
- Koselleck, Reinhart. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004.
- Kross, Jaan. *Uppiniskaisuuden kronikka: Balthasar Russowin tarina*. Suomentaneet Kaisu Lahikainen ja Jouko Vanhanen. Helsinki: WSOY, 2003.
- Lindroos, Ilari, Jouni Kuukkanen ja Heidi Piekkä, toim. *Poliittisen historian itsereflektio. Poliittinen historia poliittisen historian tutkijoiden silmin*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 15. Turku: Turun yliopisto, 1998.
- Momigliano, Arnaldo D. *Studies in Historiography*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1966.
- Nevakivi, Jukka, Seppo Hentilä ja Lauri Haataja, *Johdatus poliittiseen historiaan*. Helsinki: Weilin+Göös, 1983.
- Rentola, Kimmo. "Syvä valtio, globaalihistoria ja aika." *Historiallinen Aikakauskirja* 113, no. 4 (2015): 301–307.
- Renvall, Pentti. *Nykyajan historian tutkimus*. Helsinki: WSOY 1965.
- Rüsen, Jörn. "Was ist Geschichtskultur? Überlegungen zu einer neuen Art, über Geschichte nachzudenken." In *Historische Faszination: Geschichtskultur heute*, Hrsg. Jörn Rüsen, Theo Grütter, and Klaus Füssman, 3–26. Böhlau, 1994.
- Soikkanen, Timo, toim. *Lähihistoria: teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 1. Turku: Turun yliopisto, 1995.
- Spohr Readman, Kristina. "Contemporary History in Europe. From Mastering National Pasts to the Future of Writing the World." *Journal of Contemporary History* 46, no. 3 (2011): 506–530.
- Steinby, Christa. *Herodotos. Historiankirjoituksen isä ja hänen maailmansa*. Helsinki: Otava, 2021.
- Steinmetz, Willibald, Ingrid Gilcher-Holtey, and Heinz-Gerhard Haupt, ed. *Writing Political History Today*. Chicago: Chicago University Press 2013.
- Thukydides, *Peloponnesolaissota*. Suomentanut J. A. Hollo. Helsinki: WSOY, 1995.
- Torstendahl, Rolf. *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920*. Studia Historica Upsaliensia XV. Uppsala, 1964.
- Torsti, Pilvi. *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2012.
- Valtioneuvoston kanslia, Saamelaisten totuus- ja sovintokomission asettaminen. <https://vnk.fi/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio>.
- Woodman, A. J. "Contemporary History in the Classical World." In *Contemporary History. Practice and Method*, edited by Anthony Seldon, 149–164. London: Basil Blackwell, 1988.
- Zemon Davis, Natalie. "Who Owns History?" in *Historical Perspectives on Memory*, edited by Anne Ollila, 19–34. Studia Historica Vol. 61. Helsinki: Finnish Historical Society, 1999.